

Mitä kokemusasiantuntijat edustavat? – Analyysi edustamisen politiikoista osallistamishankkeissa

TAINA MERILUOTO

ABSTRACT

What do experts-by-experience represent? An analysis of the politics of representation in participatory initiatives

The article presents a case study of the politics of representation in a participatory policy implementation. Building on non-institutional interpretations of representation (Saward 2011, Warren 2008), it asks how different definitions of representation are used to expand or limit possibilities for action. The case, expertise-by-experience in the Finnish social welfare sector, is investigated by making use of Michael Saward's notion of a representative claim (2010). The article investigates what experts-by-experience are presented as representing, and how their representativeness is being legitimized. It demonstrates how the representative positions of experts-by-experience are constructed through two significantly different claims: on one hand, experts-by-experience are presented as experts of neutral and collective knowledge, on the other, experts-by-experience position themselves as advocates for the interests of a marginalized group. These contradictory claims, it is argued, are indicative of attempts to frame the experts'-by-experience representation in a specific way. As a result, the article suggest that when investigating the newer, non-institutional forms of representation, the questions where representation is presented as taking place and who makes the representative claim, become relevant and revelatory.

Johdanto

Erilaiset osallistamisdemokraattiset kokeilut ovat viimeisen 20 vuoden aikana pyyhkäisseet läpi läntisten demokratioiden. Kuntalaiskuulemiset, kansalaisraadit ja erilaiset yhteiskehittämisen muodot on nähty osana niin kutsuttua osallistuvaa demokratiaa¹ (Saurugger 2010), jossa päätöksenteko, etenkin valmistelu- ja paikallistasolla, tuodaan lähemmäs ihmisiä, joita asiat koskevat. Osallistamiskokeiluiden strategialauseissa voimaantuneet yksilöt ottavat yhä enemmän vastuuta omasta hyvinvoinnistaan, entistä tehokkaampia palveluita tuotetaan yhteiskehittämisen menetelmällä, ja kansalaisten luottamus päätöksentekojärjestelmän legitimizeettiin lujittuu. (Bevir 2006, 427–429; Eriksson 2012, 691; Mansbridge 1999, 201; Newman ja Clarke 2010, 137.)

Vaikka osallistamiskokeilut lainaavat retoriikkansa deliberatiivisesta demokratiaihanteesta (Blondiaux ja Sintomer 2009, 32–34), ja niitä perustellaan usein

vastauksena juuri edustuksellisen demokratian ”kriisiin” (Dalton ym. 2003, 1–2; Pitkin 2004; Warren 2008, 57), pitävät nämä uudet osallistuvan demokratian muodot sisällään myös edustamisen asetelman (Bohman 2012, 76; Keane 2011, 219–220; Urbinati ja Warren 2008, 405; Warren 2008, 59). Huolimatta inklusiivisesta retoriikasta, myös osallistavissa projekteissa kohdataan suoraa demokratiaa rajoittavat realiteetit, ja niihin osallistuvat kansalaiset asemoidaan edustamaan projektien ulkopuolelle jääneitä (Alonso ym. 2011, 5; Saward 2006, 305; Stephan 2004, 119). Tämän vuoksi on perusteltua ja tarpeellista tutkia osallistamiskokeiluja myös edustamisen kysymyksenä (esim. Stephan 2004).

Osallistamiskokeiluiden tarkastelu edustamisen kysymyksenä esittää kuitenkin haasteen myös edustamisen käsitteelle. Kun osallistamiskokeiluissa tapahtuva edustaminen ei noudata institutionaalisen edustuksen tunnusmerkistöä (Saward 2011, 75; Saward 2006, 298), on kysyttävä, miten niihin osallis-

tuvien kansalaisten tekemä edustaminen vaikuttaa tapaamme ymmärtää edustus (myös Keränen 2014, 42–44). Osallistamisprojektien tutkimus edustamisen näkökulmasta on toistaiseksi ollut varsin vähäistä (ks. kuitenkin esim. Brown 2006; Stephan 2004; Warren 2008), ja erityisen vähälle huomiolle ovat jääneet ne tapaukset, joissa marginalisoituja ihmisryhmiä osallistetaan ryhmänsä edustajiksi (ks. kuitenkin Cornwall ja Coelho 2007).²

Tämä artikkeli jatkaa keskustelua osallistamisprojektien ja edustuksen suhteista. Sen tehtävänä on tarkastella, kuinka edustamisen käsitettä ja määrittelyä käytetään osallistamisprojekteissa avaamaan, rajaamaan ja sulkemaan projektiin osallistuvien kansalaisten mahdollisuuksia vaikuttaa projektin teemasta käytävään keskusteluun ja päätöksentekoon. Tarkastelen näitä edustamisen politiikkoja³ erään osallistamistapauksen, sosiaalialan kokemusasiantuntijuuden kautta. Analysoin yhdeksää kokemusasiantuntijuutta sosiaalialalla kehittänyttä hanketta Michael Sawardin edustamisväitteen (*representative claim*, 2009, 2010) käsitettä hyödyntäen. Kysyn, mitä kokemusasiantuntijat asetetaan edustamaan, miten edustuksellinen suhde legitimoidaan, kuka väitteitä esittää, ja kenen kuultaviksi ne on tarkoitettu. Kehystämällä osallistamisprojektit edustamisen kysymyksiksi on mahdollista selvittää, millaisia merkityksiä edustamiselle tämän hetken osallistamisprojekteissa annetaan. Samalla edustamisen näkökulma auttaa arvioimaan osallistamisprojekteja myös kriittisesti demokraattisen hallinnon osana, sillä se mahdollistaa osallistamisprojekteihin sisältyvien vaikutusmahdollisuuksien vertailun muihin kansalaisvaikuttamisen muotoihin (ks. Korvela 2012, 153–154; Näsström 2015; Stephan 2004, 122; Rättilä ja Rinne tässä numerossa).

Artikkelissa osoitan, että kokemusasiantuntijoiden edustaminen rakennetaan kahdella toisistaan poikkeavalla tavalla: yhtäältä etenkin hallinnon puheessa kokemusasiantuntijat esitetään neutraalin, kollektiivisen kokemustiedon asiantuntijoina. Toisaalta eritoten moni kokemusasiantuntija itse hahmottaa edustajuutensa marginalisoidun ryhmän intressien asianajona. Tulkitsen, että erilaiset edustamisväitteet indikoivat tekijänsä pyrkimyksiä sijoittaa edustaminen tietynlaiseen keskustelu- tai päätöksentekokehykseen. Näin ollen väitän, että uusia edustuksen muotoja tarkastellessa keskeiseksi nousee myös kysymys siitä, kuinka edustamisväite rakennetaan: kuka

väitteen esittää, ja millaisia toiminnallisia avauksia väitteellä pyritään saamaan aikaiseksi.

Seuraavassa luvussa luon katsauksen edustamisen ja osallistamisprojektien suhdetta käsittelevään kirjallisuuteen ja ajatukseen edustamisen käsitteen ja tutkimuksen murroksesta. Tämän jälkeen esittelen analyysini työkalut ja aineistoni, ja sijoitan kokemusasiantuntijuuden osaksi keskustelua uudesta edustamisesta. Analyysiosassa esittelen kaksi aineistostani nousevaa edustamisväitettä: asiantuntijuuden ja asianajajuuden, joita avaam Hanna F. Pitkinin deskriptiivisen edustajuuden (1967, 81–84) ja Nadia Urbinatin asianajon (*advocacy*) käsitteiden avulla (esim. Urbinati 2000). Lopuksi pohdin, millaisia eväitä tulkintani antavat edustamisen käsitteen ja osallistamisprojektien arvioinnille.

Edustaminen murroksessa

Edustamisen kysymykset ovat olleet politiikan tutkimuksen kestoaiheita edustuksellisen demokratian syntyhetkistä lähtien. 2000-luvulle saakka edustustutkimus on kuitenkin sijoittanut tutkimuskohtensa poliittisten instituutioiden sisälle. Tässä usein liberaaliin demokratiakäsitykseen liitettyssä tulkinnassa edustaminen on ymmärretty nimenomaisesti institutionaalisessa kontekstissa tapahtuvana, vaa-leilla valittujen edustajien toimintana. (Urbinati ja Warren 2008, 388–392; esim. Manin 1997; ks. myös Peltoniemi tässä numerossa.) Tutkimus keskittyi selvittämään, kuinka edustuksellisen demokratian instituutiot tulisi järjestää, jotta kansalaiset tulisivat huomioduksi päätöksenteossa mahdollisimman edustavasti. Demokratian ja edustuksen yhteen so-vittamisen kannalta toinen keskeinen kysymys – missä määrin kansalaisten suoraa osallistumista tulisi edistää edustuksellisen demokratian rinnalla tai sen sijasta – sijoitettiin liberaalin edustustutkimuksen ulkopuolelle, deliberatiivisen demokratia-tutkimuksen näkökulmaksi. Työnjako edustajien ja osallistuvien kansalaisten, mutta myös tutkimusnäkökulmien välillä oli selvä. (Dalton ym. 2003, 4–9; Urbinati ja Warren 2008, 388–395.)

Rajanveto edustajien ja osallistuvien, ja samalla edustamis- ja osallistumistutkimuksen, välillä alkoi Urbinatin ja Warrenin (2008, 389–391) mukaan mureta, kun edustuksellinen demokratia kohtasi haasteita sisältä ja ulkoa. Marginalisoitujen ryhmien

edustuksen puute, ylikansallisten kysymysten ja edustajien esiinnousu, sekä osallistumistutkimuksen kannalta eritoten deliberatiivisen demokratian puolustajien kritiikki kyseenalaistivat ohuen ja mekaanisen tavan ymmärtää edustaminen (Saward 2010, 1–2; Urbinati ja Warren 2008, 395; esim. Fishkin 2009; Fung ja Wright 2003; Rehfeld 2006; Young 2004; Williams 2000).

Edustamisen monitahoinen turbulenssi sai aikaan sellaisia edustamisen uudelleenmuotoiluja, jotka ylittivät edustamisen ja kansalaisosallistumisen välisen jaon. Edustamista ja suoraa osallistumista ryhdyttiin tarkastelemaan dikotomioiden sijaan jatkuvana ja toisiaan täydentävinä demokratian muotoina. (Urbinati ja Warren 2008, 388.) Edustamisen ohut määritelmä sai rinnalleen vahvempia tulkintoja, joissa poliittisen edustamisen ajateltiin pitävän sisällään muutakin kuin kansalaisuuden toteutumisen kerran vaalikaudessa äänestyspaikalla. Edustuksellisuus ikään kuin löydettiin uudelleen kansalaisten tahdonilmaisun (ja -muodostuksen) tehokkaimpana kanavana, jossa monitahoisella deliberaatiolla on tärkeä sija edustajien ja edustettavien välisen suhteen tuottamisessa myös vaalien välillä. (Alonso ym. 2011, 5–6; Disch 2011, 104; Näsström 2011, 503–504; Saward 2010, 3; Shapiro ym. 2009; Urbinati 2006, 33, 118–119, 133.)

Tämän käänteän myötä myös aktiivisten kansalaisosallistujien toiminnan tutkiminen poliittisena edustamisena tuli mahdolliseksi muun muassa vaaleilla valitsemattomien edustajien (*unelected representatives*, Saward 2011, 87) ja kansalaisedustajien (*citizen representatives*, Warren 2008) käsitteiden avulla (myös Stephan 2004). Uudessa edustamistulkinnassa myös ei-valittujen edustajien nähdään edustavan erilaisia yksilöitä, ryhmiä, näkökulmia ja intressejä erilaisissa konteksteissa, hetkellisesti tai pysyvämmiin, tietoisesti tai tiedostamattaan, hyvin moninaisin keinoin ja mandaatein (Näsström 2011; Saward 2011, 87; 501; Urbinati ja Warren 2008, 396; Rättilä ja Rinne tässä numerossa). Edustamisen käsitteellisen kehikon venyessä demokraattinen edustaminen on laajentunut ja monipuolistunut edus-

tuksellisen demokratian ulkopuolelle (Saward 2011, 75).

Samanaikaisesti edustamisen käsitteistön venyttämisen kanssa edustustutkimusta muokkasi sisältäpäin ns. konstruktivistinen käänne (Disch 2011, 102; Näsström 2015, 1). Käsitteen ulottaminen parlamenttien ja vaalien ulkopuolelle merkitsi myös sen poliittisuuden ja kontingenttiuden näkyväksi tekemistä (Saward 2010, 26). Sen sijaan, että edustamisen nähtäisiin kuvaavan tietynlaisia valtasuhteita, sen ajatellaan tuottavan niitä (Näsström 2015, 1; Näsström 2011, 506). Edustamisesta ryhdyttiin puhumaan tekemisenä tai performanssina, joka tuottaa sekä edustajan että edustettavat tietynlaisena (esim. Ankersmit 2002, 196–197; Näsström 2011, 506; Pekonen 2015, 196; Saward 2010, 3, 42, 51; Luoto tässä numerossa). Konstruktivistisen käänteän myötä edustamisen käsitteestä tuli edustamissuhteen tekemisen, ei sen kuvailun väline.

Molemmat käänteet, edustamisen käsitteen käyttöalaa venyttänyt edustamiskäännä ja käsitteen poliittisen tulkinnan mahdollistanut konstruktivistinen käänne, ovat keskeisiä lähtökohtia tämän artikkelin analyysille. Ne mahdollistavat kokemusasiantuntijuuden ilmiön tarkastelun edustamisen kysymyksenä ja antavat mahdollisuuden tulkita, kuinka edustaminen tutkimassani ilmiössä rakennetaan (ks. myös Mattila tässä numerossa).

Tässä artikkelissa haluan kiinnittää erityistä huomiota siihen, kuinka edustamisväitteitä voidaan osallistamishankkeissa käyttää välineinä raamittaa osallistuminen halutulla tavalla. Jane Mansbridgea (1983) mukaillen näen erilaisten edustamisen muotojen olevan sidoksissa erilaisiin lähtöoletuksiin keskustelutilanteesta. Mansbridgen tunnetun ajatuksen ydin on, että tilanteissa, joissa osallistujilla on yhtenevät (*unitary*) tai ristiriitaiset (*adversary*) intressit, tarvitaan erilaisia tapoja ja instituutioita tehdä päätöksiä. (Mansbridge 1983, 3–7.) Haluan viedä Mansbridgen argumenttia pidemmälle ja osoittaa, että päätöksenteko- ja osallistumistapojen määrittelyä on mahdollista käyttää myös toiseen suuntaan eli keskustelutilanteen kehystämiseen.

Analyyysin lähtökohdat

Artikkelini aineisto koostuu seuraavien yhdeksän kokemusasiantuntijuutta sosiaalialalla kehittäneen hankkeen ja niiden rahoittajatahojen (RAY ja STM) aihetta käsittelevistä teksteistä sekä 23 hankkeissa toimineen kokemusasiantuntijan ja 14 kokemusasiantuntijuutta kehittäneen työntekijän teemahaastattelusta:

- 1. Mielen terveyden keskusliitto ry:** Kokemusasiantuntijamateriaalin ja -arvioinnin vakiinnuttaminen mielen terveys- ja päihdepalvelujen kehittämisessä
- 2. Ensi- ja turvakotien liitto ry:** Miina – Väkiä välttämällä kokeneiden naisten osallisuuden ja voimaantumisen tukeminen
- 3. Youth Against Drugs:** Kokemusasiantuntijuus ehkäisevässä huumetyössä
- 4. Vailla Vakinaista Asuntoa ry:** Kokemusasiantuntijuuden hyödyntäminen asunnottomien palveluja suunniteltaessa ja tuotettaessa (Omat Avaimet)
- 5. Muotialan asuin- ja toimintakeskus:** Ehkäisevän mielen terveyden projektin – kokemustietoa mielen terveyden häiriöistä työikäisille (Kokemus tiedoksi)
- 6. Omaishoitajat ja läheiset -liitto ja Mielen terveysomaisten keskusliitto -FinFami:** OPAS-TAVA – Asiakkaat ja ammatilliset omaishoitoa kehittämissä
- 7. Vantaan kaupunki:** Mielen avain. Etelä-Suomen mielen terveys- ja päihdepalvelujen kehittämishanke
- 8. Tampereen kaupunki:** SOS II – Sosiaalisesti osalliseksi sosiaalityöllä
- 9. Sininauhaliitto ry:** Matalan kynnyksen info- ja tukipiste (Tiltti)

Projektit 7 ja 8 ovat osa Sosiaali- ja terveysministeriön KASTE-ohjelmaa vuosille 2013–2015. Muut hankkeet ovat Raha-automaattiyhdistyksen rahoittamia.

Aineisto on lähtökohdiltaan moninäkökulmainen, sisältäen tekstiä hallinnon yleisestä ilmiötason ku-

vauksesta aina haastattelukonteksteissa tuotettuihin yksilöllisiin kokemuksiin edustajuudesta. Se on koottu aikavälillä 1.4.2014–16.10.2015 osana väitöskirjatutkimustani. Toteutin haastattelut teemahaastatteluina. Kokemusasiantuntijoiden sekä viiden työntekijän haastattelut olivat yksilöhaastatteluja, yhdeksän työntekijää haastattelin yhdessä työparinsa kanssa (3) tai kolmen hengen ryhmässä (1). Haastateltaviksi valittiin kaikki henkilöt, jotka ilmaisivat siihen kiinnostuksensa vastaamalla organisaatioille lähetettyyn avoimeen haastattelukutsuun. Haastateltavat saivat itse valita, tulevatko haastatteluun yksin vai yhdessä työparinsa tai -tiiminsä kanssa. Työparihaastattelut täydentävät hyvin yksilöhaastatteluaineistoa, sillä niitä voidaan tulkita myös organisaation sisäisinä neuvotteluina käsiteltävänä olevasta aiheesta (Pietilä 2010, 181–183).

Käytän analyysityökalunani Michael Sawardin (2009; 2010) edustamisväitteen (*representative claim*) käsitettä. Edustamisväitteen käyttö mahdollistaa edustamisen kuvausten tulkinnan konstruktionistisesti, edustamisen ilmiötä tuottavana välineenä (Gubrium ja Holstein 2009, 42–55; Saward 2006, 301–302). Niin ikään edustamisväitteen avulla kokemusasiantuntijuuden kaltaista parlamentin ja vaali-instituutioiden ulkopuolella tapahtuvaa edustamista on mahdollista tutkia edustamisen kysymyksenä (ks. Saward 2010, 5–6).

Sawardin edustamisväitteen osia ovat väitteen esittäjä, subjekti (edustajaksi esitetty), objekti (edustamisväitteen tekijän käsitys edustettavasta asiasta), referentti (kaikki, mitä edustettava asia on tai voi olla) sekä yleisö, jolle edustamisväite tehdään. (Saward 2010, 36–38.) Saward käyttää käsitettä kuvaamaan edustamista aktiivisena tekemisena ja edustamissuhteen tuottamisena: joku väittää edustavansa (tai jonkun toisen yksilön tai ryhmän edustavan) jotain (asiaa, henkilöä, ryhmää, mielipidettä jne.) (mt., 38). Sawardin ajatus on, että edustamisväitteissä sekä edustaja, edustamissuhde että edustettava asia tuotetaan ja uudelleen tuotetaan jatkuvassa dialogissa (mt., 16–17, 36–37; vrt. Rättilä ja Rinne tässä numerossa).

Edustamisväitteen käsite mahdollistaa edustamisen tarkastelun poliittisena toimintana, sillä se korostaa väitteen esittäjän ja yleisön merkityksiä. Edustaminen on aktiivinen teko, jossa edustamisväitteen tekijä väittää parhaiten edustavansa (tai jonkun toisen edustavan) jotain. Tämä väite on osoitettu tietyille yleisöille, joka hyväksyy tai hylkää, haastaa tai

myötäilee väitettä. (Saward 2010, 45–56.) Näin edustamisväitteiden avaaminen mahdollistaa edustuksen poliitikkojen tarkastelun: kuka oikeastaan tekee väitteen edustamisesta, mitä edustajan esitetään edustavan, ja kenelle väite esitetään?

Tässä artikkelissa kiinnostukseni kohteena ovat eritoten kuvaukset edustettavasta objektista sekä subjektin ja objektin välille tuotetusta suhteesta. Kysyn aineistoltani kahta asiaa: mitä kokemusasiantuntijoiden esitetään edustavan ja kuinka heidän edustajuutensa legitimoidaan, ts. kuinka subjektin ja objektin välinen suhde rakennetaan. Otan analyysissäni huomioon kielenkäytön kontekstin ja oletetun vastaanottajan. Haastattelutilanteessa kuvattu yksilöllinen kokemus edustajuudesta on merkittävästi erilainen teko edustuksen konstruoinnissa kuin hallinnon ohjausteksti siitä, millaista edustajuuden tulisi olla. Siksi merkitykselliseksi muodostuu myös toinen taso: kuka edustamisväitteen tekee ja kenelle väite esitetään?

Kokemusasiantuntijat edustajina

Kokemusasiantuntija-käsitteellä tarkoitetaan suomalaisella sosiaalialalla henkilöä, jolla on kokemusta tietyistä sosiaalisesta ongelmasta, ja joka on sen vuoksi kutsuttu toimimaan tämän ilmiön parissa työskentelevässä organisaatiossa. Sosiaalialan kokemusasiantuntijoita toimii sekä julkisella että järjestösektorilla, ja heidän toimintansa voi olla joko työsuhteessa tehtävää palkkatyötä, palkkiopohjaista keikkatyötä tai vapaaehtoistoimintaa. Yleisimmin kokemusasiantuntijat toimivat konsultoiavassa roolissa esimerkiksi hankkeiden johtoryhmissä tai muissa asiantuntijataapaamisissa, asiantuntijoina palveluiden kehittämisessä ja suunnittelussa, kouluttavat alan ammattilaisia ja päättäjiä tai kertovat omaa tarinaansa julkisuudessa. Tämän lisäksi kokemusasiantuntijuudella on lukuisia, organisaatiosta toiseen vaihtuvia sovelluksia.

Kokemusasiantuntijuutta ryhdyttiin Suomessa kehittämään Iso-Britanniasta saatujen oppien mukaan ensimmäisenä päihde- ja mielenterveysjärjestöissä (esim. Rissanen 2015, 201). Britanniassa ilmiön taustalle on hahmotettu kaksi juurta: New Public Management-ajattelun ja konsumeristisen yhteiskehittämisen lähtökohdat, ja toisaalta palveluiden käyttäjien omasta aktiivisuudesta syntyneet selviytyjäliikkeet (*survivor movement*) (Beresford 2002, 96–97;

Tehseen 2013). Suomessa ilmiö kiinnittyi vahvasti vertaistoiminnan perinteeseen ja sen leviämistä kiihdyttivät (asiakas)osallisuuden ja osallistumisen edistämiseen pyrkinneet politiikkaohjelmat, eritoten sosiaali- ja terveystieteiden Kaste-ohjelma. Niiden pontimina oli edistää asiakkaiden osallistumista omaan kuntoutumiseensa ja siten parantaa sekä heidän hyvinvointiaan että palveluiden tehokkuutta (Rissanen 2015, 153, 198–202.)

Tässä artikkelissa keskityn niihin kokemusasiantuntijuuden sovelluksiin, joissa operoidaan yhteiskunnallisen vaikuttamisen tasolla, ts. joissa kokemusasiantuntijat pyrkivät vaikuttamaan päätöksiin esimerkiksi palveluita suunniteltaessa tai mielipiteisiin esimerkiksi koulutusten tai haastatteluiden kautta. Kokemusasiantuntijoiden edustajuus toteutuu näissä tapauksissa esimerkiksi palvelua uudistavissa tai arvioivissa työryhmissä tai kokijoiden edustamisena julkisessa keskustelussa. Vertaisuuden ja auttamisen muodot (ts. kokemusasiantuntijuuden yksilöllinen taso, Rissanen 2015, 123, 202–207) rajautuvat näin tämän artikkelin tarkastelun ulkopuolelle.

Miksi ja millaisena edustuksen kysymyksenä kokemusasiantuntijuutta tulisi tarkastella? Perusteluni edustamisen näkökulmalle on kaksiosainen: koska kokemusasiantuntijoille tuotetaan projekteissa edustajan rooli ja koska osa heistä kokee toimivansa edustajina (ks. Saward 2009; Saward 2006, 298).

Etenkin hallinnon teksteissä kokemusasiantuntijuuden tarpeellisuus nojaa ajatukseen edustamisesta:

Ihmisten vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseksi ja eri-ikäisten näkemysten selvittämiseksi on tarpeen ottaa käyttöön yhteisöllisiä työmenetelmiä, joita ovat esimerkiksi kokemusasiantuntijuus, asiakasraadit, neuvostot ja foorumit. (Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämissuunnitelma (Kaste) 2012–2015. Toimeenpanosuunnitelma 2012, 10.)

Osallistamisprojekteille tyypillisesti kokemusasiantuntijoiden ajatellaan toiminnassaan kanavoivan kansalaisten ääntä ja erilaisia näkemyksiä päätöksentekoon. Erityisesti järjestöjen kohdalla tätä lähtöoletusta ei juurikaan kyseenalaisteta. Esimerkiksi Liisa Hokkanen (2013, 158–159) omaksuu oletuksen järjestömuotoisen vaikuttamisen lähtökohtaisesta demokraattisuudesta puhuessaan järjestöllisestä asianajosta. Järjestöt nähdään siinä elimellisesti kiinnittyneinä jäsenistönsä elämismailmaan, jota ne puheenvuoroissaan uskollisesti representoivat. Koke-

musiasiantuntijoiden tapauksessa tällaista linkkiä ei voida ongelmatomasti olettaa (ks. esim. Korvela 2012, 153–154). Sen sijaan väitän, että kokemusasiantuntijuuden projekteissa tätä oletusta käytetään päinvastoin kokemusasiantuntijoiden edustuksellisen legitimitietin tuottamiseen.

Myös moni kokemusasiantuntija kiteyttää toiminnan ytimeksi muiden äänten kanavoinnin.

TM: ”Mitä se kokemusasiantuntijuus sinusta on? Onks se tehtävä vai rooli vai mikä se on?”

K7: ”Rooli ehkä. Koska mä oon sen takia mielestäni kokemusasiantuntija, ett mä oon antanu psykiatrisille poliklinikoille palautetta ja sitä kautta mun mielestä mä oon ollu kokemusasiantuntija koko mun sairauden ajan. --- Usein mä oon se joka sanoo, että hirveen moni mun esimerkiks ystävistäni, ne ei uskalla sanoo omahoitajille paljon mitään. Ett se tulee hirveen usein mun kautta. Ett mä sanon niidenki puolesta, jotka sanoo vaan mulle, mut he ei uskalla sanoo ammattilaisille mitään koskaan.”²⁴

Kokemusasiantuntijoiden hahmotellaan siten toimivan väylänä ”kentän” äänten esiintuomiseen, kuten kokemusasiantuntijat itse suhdetta kuvaavat. Kenttä, jota kokemusasiantuntijat edustavat, ei kuitenkaan ole valinnut edustajiaan itse (ks. myös Dovi 2002, 734). Päinvastoin, kokemusasiantuntijuus on tutkimissani hankkeissa aina ylhäältä johdettu prosessi, jossa toimintaa organisoiva taho valitsee kokemusasiantuntijat ja tuottaa kokemusasiantuntijana toimimisen mahdollisuuden ja toiminnan rajat (ks. myös Keränen 2014, 41). Julkisen sektorin kokemusasiantuntijuushankkeita mielenterveystyön alueella ohjaavan Mielenterveys- ja päihdesuunnitelman teksti osoittaa tämän oivasti:

Kokemusasiantuntijoita tulee käyttää esimerkiksi kunnan strategiatyössä, palvelujen arvioinnissa ja kuntoutustyöryhmissä. Heidä voidaan kutsua asiantuntijoiksi hoitoyksiköiden hallinnollisiin toimielimiin. Heidän asiantuntemustaan tulee hyödyntää nykyistä enemmän myös mielenterveys- ja päihdekuntoutujien asumispalveluissa, tahdosta riippumattoman hoidon ja pakkotoimien vähentämiseen tähtäävässä työssä, sekä ulkopuolisissa asiantuntija-arvioissa. (Mielenterveys- ja päihdesuunnitelma. Mieli 2009 –työryhmän ehdotukset mielenterveys- ja päihdetyön kehittämiseksi vuoteen 2015, 20, korostukset TM)

Kokemusasiantuntijat siis kutsutaan mukaan – usein silloin, kun se hallinnolle sopii. Heidän asiantuntemustaan hyödynnetään, kun se koetaan tarpeelliseksi. ”Kentällä” ei ole keinoja valita edustajiaan tai halutessaan vaihtaa näitä. Valintamekanismin puuttuessa hämärtyy niin ikään se, kenelle ja kuinka kokemusasiantuntijat vastaavat toiminnastaan: työntekijöille, jotka heitä ohjaavat (vrt. Young 2000, 25), vai edustamalleen kentälle (ks. Warren 2008, 54–55)? On myös epäselvää, kuinka ”kenttä” voi vaikuttaa kokemusasiantuntijoiden agendaan, tai edes saada siitä tietoa.

Osallistamishankkeessa hallinnon aloitteesta syntyneenä edustamisrakennelmana kokemusasiantuntijuutta on perusteltua tarkastella Warrenin (2008) kansalaisedustamisen ilmiönä. Urbinatin ja Warrenin mukaan kansalaisedustajuus on eritoten uusien osallistamishankkeiden konteksteissa esiin tuleva edustamisen muoto, jossa hankkeiden osallistajat asetetaan edustamaan kansaa tai sen osaa. Kansalaisedustajien rakennelma pitää sisällään monitahoisien vallankäytön potentiaalin. Yhtäältä se voi toimia mahdollisuutena kanavoita kansalaisten ääniä suoremmin päätöksentekoeleille. Toisaalta sitä voidaan yhtä lailla käyttää legitimoimaan jo tehtyjä päätöksiä näennäisen osallistumismahdollisuuden symbolina. (Urbinati ja Warren 2008, 405–406.)

Kansalaisedustamisen muotona kokemusasiantuntijuutta ei voida tulkita ja arvioida perinteisen poliittisen edustamisen kehikossa. Sen sijaan huomio on syytä kiinnittää siihen, kuinka edustamista kokemusasiantuntijuuden kuvauksissa tehdään: kuka heidät esittää edustajina, mitä heidän tulisi marginalisoidun ryhmänsä edustajina edustaa, ja millaisia vaikutuksia erilaisilla edustamisrakennelmilla voi olla. (ks. Disch 2011, 102; Saward 2009, 3–4; Saward 2006, 301–302.)

Toisen tiedon asiantuntijat

Etenkin hankkeiden ja rahoittajien teksteissä, mutta myös usean kokemusasiantuntijan puheessa kokemusasiantuntijuus rakennetaan ensisijaisesti asiantuntijuutena. Kokemusasiantuntijat asemoidaan edustamaan tietyn ryhmän tietoa, joka kanavoituu esiin kokemusasiantuntijoiden kautta. Ensimmäinen edustamisväite alkaa siis esityksellä asiantuntijasubjektista edustamassa kokemustietoa (objekti).

Antamalla ääni kokemusasiantuntijoille voidaan lisätä tietoa mielenterveys- ja päihdeongelmista, niiden kanssa elämisestä sekä kuntoutumisesta. (Paremmen palvelun avaimia. Kansallisen mielenterveys- ja päihdesuunnitelman toimeenpano Mielen avain –hankkeessa, 2012, 14)

K13: ”*jotenki viralliset tahot aattelee, ett kokemusasiantuntija on sanakirja, semmonen niinku erilaisen tiedon ja erilaisen sanaston sanakirja. Sä avaat sen kun sä tarvii sen ja sä laitat hyllylle kun sä et enää tarvii sitä.*”

Edustamisen kannalta keskeistä on huomata, kuinka asiantuntija-väitteessä kokemusasiantuntijoista tuotetaan nimenomaisesti kollektiivisten kokemusten edustajia – kokemustiedon ruumiillistumia, joiden tehtävänä on representoida kentän eletty elämä päätöksenteon evääksi. Tällöin edustamisväitteen subjekti voidaan tulkita deskriptiiviseksi edustajaksi. Kokemusasiantuntijat esitetään kaikkien asian kokeneiden edustajina heidän sijastaan (*standing for*) (Pitkin 1967, 61).

Pitkin kuvailee deskriptiivistä edustajuutta nimenomaisesti luotettavan tiedon välittäjän tehtävänä. Hänen mukaansa ryhmänsä edustavaksi esimerkiksi nostetun edustajan tehtävä on toimia mahdollisimman tarkkana toisintona edustamastaan kohteesta. Edustajuus merkitsee tiedon välittämistä, hyvä edustajuus mahdollisimman tarkan tiedon esiin tuomista. (Pitkin 1967, 81–84.) Kokemusasiantuntijuuden tapauksessa tarkan tiedonvälityksen vaatimus näkyy kokemusasiantuntijan toisintamalle kokemukselle asetetuissa ehdoissa:

TM: ”*Miten sun mielestä se kokemusasiantuntijuus syntyy? Miten ihmisestä tulee kokemusasiantuntija?*”

T4: ”*Mä puhun varmaan nyt näistä koulutetuista kokemusasiantuntijoista, ett se on eri asia kun laajemmin kokemusasiantuntija. Mä uskon ett siinä kohtaa, kun saa etäisyyttä hieman siihen omaan sairauteen ja hoitoon ja pystyy siitä kokemuksesta tekemään jonkinlaisia yleistyksiä, ett se nousee sille tasolle ettei se oo koko ajan vaan niinku minä koin.*”

Haastateltava kuvaa, kuinka kyky välittää kokemuspohjaista tietoa yleisellä tasolla määrittänyt asiantuntijuuden ytimeksi (ks. myös Mayo 2004, 154). Asiantuntija-edustuksen legitimiteetti perustuu siten kokemusasiantuntijan kykyyn edustaa eräänlaista

neutraalia mediaanikokemusta ja erottaa henkilön oma, erityinen kokemus edustettavasta yleistiedosta. Liian vahva, tunnepitoinen puhe tulkitaan asiantuntijadiskurssiin kuulumattomaksi ja siten merkiksi siitä, ettei kokemusasiantuntija ole vielä valmis toimimaan edustajan tehtävässään.

Kuten Pitkin huomauttaa, tämänkaltaisessa deskriptiivisten edustajien asettamisessa ei ole kysymys neutraalista toiminnasta ”tyypillisimmän esimerkin” löytämiseksi. Sen sijaan edustavuuden määritelmä riippuu siitä, mitä haluamme tietää edustettavasta asiasta. (Pitkin 1967, 78–80.) Kokemusasiantuntijoiden edustavuudelle asetetut ehdot paljastavatkin jotain edustamisväitteen tekijän tarkoituseristä, jonka vuoksi niitä on tarpeen tarkastella myös sisältämiensä poliittikkapotentiaalien osalta.

Poliittisen tulkinnan keskeiseksi kysymykseksi muodostuu eritoten Sawardin edustamisväitteen viimeinen osa, yleisö. Kenelle asiantuntijaväite on suunnattu? Tämä näkökulma paljastaa aineistostani eroja kokemusasiantuntijoiden omien ja hallinnon tekemien asiantuntijaväitteiden välillä.

Kokemusasiantuntijoiden tekemä asiantuntijaväite on suunnattu muille päätöksentekoon osallistuville. Se on huuto kokemustiedon kuulemisen tärkeyden puolesta:

TM: ”*Niin minkä takia kokemusasiantuntijoita täytyy olla?*”

K11: ”*Siks koska ammattilaiset ei voi saada sitä tietoo mistään muualta, minkälaista on oikeesti sairastaa, minkälaista on oikeesti käyttää niitä palveluja. --- Mun mielest turhaan käytetään rahaa niiden palveluiden kehittämiseen, jos ei kuunnella niitä ihmisiä, jotka on käyttäny niitä palveluita ja tietää, mikä on toiminu ja mikä ei.*”

Kokemusasiantuntijoiden asiantuntija-väitteet ovat lähes poikkeuksetta luonteeltaan hyvin varovaisia. Niissä korostetaan omaa asiantuntijuutta toisen tiedon edustajina ja varotaan ”astumasta viranomaisten varpaille”, kuten eräs kokemusasiantuntija kuvasi. Niiden yleisönä on kuitenkin selvästi taho, joka tekee päätöksiä, tai jopa taho, joka päättää päätöksentekoon osallistuvat. Asiantuntija-väitteellä halutaan raivata tilaa kokemusasiantuntijoille yhteisiin päätöksentekopöytiin. Kokemusasiantuntijat voivat kuitenkin esittää asiantuntija-väitteen vasta, kun heidät on kunkin hankkeen menettelytapojen mukaisesti formaalisti määritelty kokemusasiantunti-

jaksi. Asiantuntijuus-väite on voitava perustella esimerkiksi koulutuksen tai oman toipumisprosessin läpikäymisellä, jotta väite katsotaan asiantuntijadiskurssissa legitimiiksi.

Myös useassa hallinnon asiantuntijaväitteessä korostuu puhe päättäjille. Niissä korostuvat eritoten kokemusasiantuntijoiden edustamalla tiedolla saadut hyödyt: paremmat ja tehokkaat palvelut, sekä voimaantuneet ihmiset.

Parhaimmillaan kokemusasiantuntijoiden tieto täydentää palvelujärjestelmän, asiantuntijoiden ja ammattiauttajien osaamista. Tietoa ja kokemusta yhdistämällä luodaan uudenlaista tietoa ja löydetään näkökulmia, jotka auttavat suunnittelemaan entistä parempia, toimivampia ja todennäköisesti myös edullisempia palveluja. (Kuntoutussäätiö & Mielenterveyden keskusliitto: Opas kokemusasiantuntijatoiminnasta, 2015, 11–12)

Hanketekstit, joissa väitteen tekijä on hallinto, suuntaavat väitteen tekstin oletetulle lukijakunnalle. Niissä kokemusasiantuntijoiden asiantuntijuutta on tarpeen väittää niille, joiden tulee hyväksyä kokemusasiantuntija samoihin pöytiin tai mahdollistaa heidän pääsynsä sinne. Hanketekstien asiantuntijaväite on siis puhetta hallinnon sisällä, toisille asiantuntijoille.

Edustamisväitteen poliittisuuden kannalta paljastavaa on, että osa kokemusasiantuntijoista tulkitsee hallinnon asiantuntija-väitteen yleisön toisin. Osa heistä näkee ne puheena hankkeita arvioiville tahoille, esimerkiksi deliberatiivisen ja osallistavan normin noudattamisesta:

K17: *”Mut tavallaan se on niin muotisana se kokemusasiantuntija, ett sitä halutaan viljellä joka paikkaan. Mä tiedän, että RAY edellyttää usein, että siellä näkyy jollakin tavalla se kokemusasiantuntijuus, nii sitte ja se johtaa siihen, ett meitä pyydetään palavereihin ja meidät unohetaan sinne nurkkaan, eikä meitä oteta oikeesti mukaan, mut saadaanpahan kirjoitettua ett olipahan käytettyä tämmöstä. --- Mun mielestä se on ihan törkeetä ihmisten hyväksikäyttöä se että kutsutaan heitä kokemusasiantuntijoiks ja sitte saadaan omaan raporttiin jotain.”*

Edellinen haastateltava, julkisella sektorilla toimiva kokemusasiantuntija, konkretisoi edustamisväitteen poliittisen potentiaalain. Hän kokee hallinnon merkittävästi rajoittavan toimintamahdollisuuksiaan

kokemusasiantuntijana ja käyttävän paikallaoloaan edustamaan jotain muuta, mitä hän itse haluaisi toiminnassaan representoida.

Asiantuntija-väite korostuu julkisen sektorin kokemusasiantuntijuushankkeissa, joissa toiminnan tavoitteena on ensisijaisesti ”*palveluiden kehittäminen yhteistyössä asiakkaiden kanssa*” (Kuntoutujasta toimijaksi – kokemus asiantuntijuudeksi 2013, 13). Julkisen sektorin hankkeissa kokemusasiantuntijat kutsutaan ja näin ”nostetaan” yhteisen pöydän ääreen, tekemään töitä yhteisten päämäärien eteen. Asiantuntijoiden edustaminen sijoitetaan tapahtumaan deliberatiivisessa, hallinnon sisäisessä asiantuntijakeskustelussa.

Marginaalin asianajajat

Etenkin järjestöjen kokemusasiantuntijoiden puheesta, mutta myös yksittäisten julkisen sektorin kokemusasiantuntijoiden näkemyksistä, on tulkittavissa toinen aineistostani esiin nouseva edustamisväite. Neutraalin asiantuntijaroolin sijaan kokemusasiantuntijuus rakennetaan niissä marginaalin asianajona, tähän saakka hiljaiseksi painetun ryhmän äänen käyttämisenä. Edustamisen objekti tuotetaan epäoikeudenmukaisesti vaiennetuksi ryhmäksi, jonka puolesta kokemusasiantuntijat edustajina taistelevat (ks. Phillips 1995, 24–25; Urbinati 2006, 44–45; Urbinati 2000, 773):

K12: *”Kyl mä lähtisin mielelläni seuraavaan hallitukseen asuntoministerin avustajaks. Ja pitäisin sen asuntoministerin mielessä koko aika, muistuttasin vaikka joka aamu, ett muistetaanhan nyt ne ihmiset, jotka on asunnottomana, eikä juosta kaiken maailman helvetin turhanpäiväsissä perseenistujaisissa, elikä seminaareissa, jotka ei tuota yhtään mitään tulosta mihinkään, vaan konkreettiset toimenpiteet asunnottomien, siis sen kerta kaikkiaan asunnottomuus olis helppo tappaa, jos tahtotila ois kova ja olis semmonen ministeri, joka ei antas periks. Ja mä oisin sitten siinä niinku potkimassa perseelle sitä ministeriä, että hei sä et voi unohtaa tätä asiaa.”*

Kokemusasiantuntijan kuvaus kokemusasiantuntijan tehtävästä eroaa huomattavasti neutraalista koke-mustiedon asiantuntijasta. Hallitun asiantuntijapuheen sijaan haastateltava haluaa olla ”potkimassa ministeriä perseelle”, jotta tämä ei unohda niitä ihmisiä, joiden ääni päätöksenteossa ei tähän saakka

ole kuulunut. Edustamisväite rakentuu siten marginalisoidun ryhmän (objekti) ja tuon ryhmän etujen puolesta taistelevan edustajan (subjekti) välille. Tätä suhdetta voidaan avata tarkemmin Nadia Urbinatin asianajon (*advocacy*) käsitteen avulla (esim. Urbinati 2000).

Urbinatin ajatus asianajajuudesta tiivistyy kahteen ehtoon: intohimoiseen sitoutumiseen edustetun ryhmän etujen puolustamiseksi sekä edustajan omaan harkinnanvapauteen. Asianajajana edustaja on Urbinatin mukaan vuoroin tulieluinen edunvalvoja ja vuoroin päätöskeskäinen deliberoija. Hän on ehdottoman lojaali edustamansa ryhmän eduille, mutta ei ainoastaan huuda vaatimuksiaan tuuleen. Sen sijaan edunvalvonta tapahtuu keskustelukontekstissa, jossa asianajaja on valmis kuulemaan ja ymmärtämään myös vastapuolen argumentteja. (Urbinati 2000, 773–777.) Juuri tällaiseksi valtaosa kokemusasiantuntijoista rakentaa omaa edustajasubjektiaan. Kokemusasiantuntija asettuu päätöksentekijöiden kanssa samaan pöytään, mutta istuu vastakkaiselle puolelle:

TM: *”Onko ne ihmiset, joitten kanssa sä teet töitä, jotten ääntä sä haluat paremmin kuuluviin, nii onks nekin kokemusasiantuntijoita?”*

K6: *”On. Nehän on omalla tavallaan, koska ne asuu niissä paikoissa ja suurimmassa osassa paikoista ei nää ihmiset itse halua lähteä edes näitten ammatti-ihmisten kanssa istumaan, nii mä poimin sieltä sit myös ne äänet, mitkä ei oo ehkä niin tervetulleita ääniä. Eli nimenomaan ne negatiiviset puolet, ett mitä ihmiset ihan oikeesti sanoo siellä. Se on se diplomaatti siinä välissä, mikä kertoo viestinviejänä eteenpäin kaikkien äänen.”*

Kokemusasiantuntijoiden kuvauksissa edustajuudesta korostuu etenkin ryhmän edunvalvonnan ja ryhmään sitoutumisen merkitys. Asianajajan roolissa oikeus edustaa kenttää edellyttää, että kokemusasiantuntija on edelleen sidoksissa sen aitoihin kokemuksiin ja tunteisiin (myös Hokkanen 2013, 158–159). Tämä näkyy esimerkiksi uskollisuutena kentän tavoille toimia ja olla:

K13: *”Ja sit taas itse palveluiden käyttäjät, heidän mielestä se kokemusasiantuntija, se on kuitenkin vähän enemmässä määrin siellä palveluiden puolella. Ett sitä ei oikein vielä ihan tiedetä, ett onks hän se meidän jätkä. Ett onks hän ihan oikeesti ajamassa meidän juttuja, vai onko hän jo mahdollisesti liian koulutettu ja unohtanut ne aidot*

kokemukset, ett onko hän niinku siirtynyt sinne toiselle puolelle kenttää.”

Siinä missä kokemustiedon asiantuntija nimenomaan erottautui edustamastaan kentästä kyvyllään, rakentuu asianajajan suhde edustamaansa kenttään horisontaalisena. Ollakseen uskottava ja legitiimi edustaja, täytyy asianajajan sijoittaa itsensä yhtäläiseksi osaksi edustamaansa kenttää, yhdeksi meistä (myös Dovi 2002, 736). Tämä ”meidän jätkän” hahmo tuo esiin kaksi kokemusasiantuntijan asianajajuuden legitimitietin ehtoa: samankaltaisuuden kokemuksen tuottamisen suhteessa kenttään sekä yhteisön, jonka asianajajaksi asetua (ks. Dovi 2002, 735). Kokemusasiantuntijan käyttämä ronski kieli ja samankaltaisten kokemusten jakaminen rakentavat kokemusasiantuntijasta vertaisen kuvaa edustamansa kentän silmissä. Jotta kokemusasiantuntija puolestaan voi oikeuttaa toimintansa olemalla ”vain yksi meistä”, täytyy olla mahdollista rakentaa ”me”, jonka osaksi kokemusasiantuntija asettuu. Tämä saattaa osaltaan selittää asianajan roolin yleisyyttä nimenomaan järjestöjen kokemusasiantuntijuushankkeissa. Järjestöt tarjoavat kokemusasiantuntijoille valmiin yhteisön, jonka äänitorveksi asetua.

Samaistuttavuuden ja vertaisuuden korostaminen on ristiriitainen strategia oman edustajuuden legitimoimiseksi. Jaetut kokemukset toimivat tehokkaana perusteluna kokemusasiantuntijan kyvyille ymmärtää ja siksi välittää kentän mielipiteitä päätöksentekoon. Samalla oman roolin rakentaminen ”vain yhtenä meistä” on kuitenkin selvässä ristiriidassa kokemusasiantuntijan erityisroolissa toimimisen kanssa. Oman toiminnan edustavuuden legitimitiettikriisiin ratkaisuun kokemusasiantuntijat käyttävät usein eräänlaista depersonifikaation strategiaa. Edustussubjektin merkitys pienennetään ja todetaan, että kokemusasiantuntijana voisi yhtä hyvin toimia ”kuka tahansa”:

TM: *”Voisko se olla kuka vaan, joka vaikuttaa tuolleen? Miiks se oot just sinä?”*

K23: *”Totta kai se voi olla kuka vaan! En mä yksin tätä ja mä toivonkin, että moni... mut kun täs on se, että ihmiset ei tahdo millään tulla --- ”*

Asianajaja-edustamisväitteen tekijöinä ovat siis useimmissa tapauksissa kokemusasiantuntijat itse. Kuitenkin, kuten edellisestä sitaatista huomataan, kyseessä on eräänlainen pakeneva väite. Kokemus-

asiantuntijat esitetään yleisellä tasolla, ajoin melko voimakkain sanankääntein, marginaaliin painettujen ryhmien asianajajiksi. Oma edustajasubjekti tuodaan kuitenkin esiin vähämerkityksellisenä asiana. Asianajaja-väitteellä kokemusasiantuntijat rakentavatkin legitiimiä marginalisoidun ryhmän edustajan roolia ensisijaisesti kokemusasiantuntijoille kollektiivina. He haluavat edistää yleisesti kaikkien kokemusasiantuntijoiden oikeutta ja mahdollisuuksia vaikuttaa ja vahvistaa kokemusasiantuntijuuden roolia päätöksenteossa. Oman asianajajan roolinsa he ottavat vastaan vastahakoisesti, ikään kuin pakotettuna.

Kokemusasiantuntijan henkilön sijaan edustamisen legitimitettä haetaan kontekstista. Oma sana- ja uhrivalmius riittävät oikeuttamaan kokemusasiantuntijoiden asianajajuuden tilanteessa, jossa he kokevat, ettei kukaan muukaan toimi. Näin asianajaja-väitteen yleisöksi hahmottuvat ensisijaisesti ne tahot, jotka päättävät keskusteluun osallistujat ja reunaehdot. Asianajaja-väite on teko puheoikeuden puolesta ja lisätilan saamiseksi. Asiantuntijuus-väitteestä se eroaa merkittävimmin kehykseltään: asianajaja-väitteen tekijät eivät sijoita kokemusasiantuntijoita rationaaliseen hallintokeskusteluun, vaan vaativat oikeutta tuoda esiin ristiriitaisia äänenpainoja asiantuntijadiskurssin ulkopuolelta. Toissijaisesti väite on kohdistettu myös muille kokijoille. Tällöin se ei kuitenkaan tavoittele niinkään kokemusasiantuntijan edustuksen tunnustamista kuin myös muiden kokioiden mobilisoitumista toimimaan ryhmän intressien asianajossa.

Asianajaja-väite on mahdollista lukea esiin ainoastaan haastatteluaineistosta. Niissäkin järjestöjen kokemusasiantuntijuushankkeiden teksteissä, joissa kokemusasiantuntija asemoidaan yhteiskunnalliseksi vaikuttajaksi, kuvataan tuon vaikuttamisen tapahtuvan tiedonvälityksen kautta. Haastattelukontekstissa, jossa puheen yleisönä oli hankkeen ulkopuolinen tutkija, moni kokemusasiantuntija sen sijaan kuvasi omaa agendaansa, turhautumisia oman puheen sivuuttamiseen asiantuntijakeskusteluissa ja penäsi ryhmälleen oikeutta tulla kuulluksi asiantuntijavaateista riippumatta. Anonyymi haastattelutilanne saattoikin tarjota kokemusasiantuntijoille mahdollisuuden esittää toiveita ja vaatimuksia edustuksestaan ilman pelkoa asiantuntija-aseman ja siten vaikutusmahdollisuuksien menettämisestä (ks. Pöytä 2010, 144).

Lopuksi: edustavuuden ja edustajuuden törmäyskurssilla

Olen edellä osoittanut, kuinka kokemusasiantuntijoiden edustamista rakennetaan kahdella, keskenään ristivetoisella edustamisväitteellä. Etenkin hallinnon teksteissä, mutta osin myös kokemusasiantuntijoiden puheessa, kokemusasiantuntijoista rakennetaan neutraalin, kollektiivisen kokemustiedon asiantuntijoita. Tämä väite on kohdistettu eritoten muille päätöksentekoon osallistuville ja tarkoitettu perusteluksi kokemusasiantuntijoiden asemalle. Väite sijoittaa kokemusasiantuntijoiden edustuksen deliberatiivisiin yhteiskehittämisen keskusteluun, saman pöydän ääreen, yhteisten päämäärien puolesta.

Siinä missä hallinto hahmottelee kokemusasiantuntijoista toisen tiedon asiantuntijoita deliberatiiviseen prosessiin, moni kokemusasiantuntija esittää itsensä ”kylän miehenä” – sattumanvaraisena asianajajana kamppailtaessa ristiriitaisista intresseistä. Asianajaja-väite asemoi edustajaksi kokemusasiantuntijat kollektiivina ja on suunnattu päätöksenteon pelisäännöt määrittelevälle taholla. Konstruoimalla edustaminen marginalisoidun ryhmän asianajoksi, asettuu edustaja eräänlaiseksi väliintulijaksi, joka raivaa tietä yksilöllisten kokemusten kuulemiselle. Muiden tarinoita, tarpeita ja toiveita esiin tuomalla kokemusasiantuntija haluaa edistää edustamansa ryhmän etuja. Kokemusten representointi on vain väline tässä edunvalvontatyössä, ei edustamisen kohde itse.

Kaksi aineistosta tulkitsemaani väitettä eivät ole, eivätkä pyri olemaan, kattavia kuvauksia sosiaalialan kokemusasiantuntijoiden edustuksista. Ne ovat rajallisesta aineistosta esiin lukemiani edustamisväitteiden yläkategorioita, joiden yleistettävyyden on rajallinen. Kokemusasiantuntijoiden edustuksen kattava kuvailu ei kuitenkaan ole ollut artikkelin päämäärä. Sen sijaan tavoitteeni on ollut tarjota tapausesimerkki edustamissuhteen rakentamisesta politiikan teon välineenä.

Väitän, että kokemusasiantuntijoiden osin ristiriitaiset edustamisväitteet paljastavat edustamisen kielellisen tekemisen sisällään pitämät vallankäytön mahdollisuudet. Erilaiset edustamisväitteet voivat indikoida väitteen tekijän (tietoisia tai tiedostamattomia) pyrkimyksiä vaikuttaa edustajan toimintatilaan ja -mahdollisuuksiin. Tiedon merkitystä koros-

tamalla käsiteltävä asia on mahdollista epäpolitisoida ja sijoittaa keskustelu hallinnon kehikkoon, yhteisesti pohdittavaksi ja oikeiden tietojen pohjalta tehtäviksi päätöksiksi (ks. myös Ankersmit 2002, 189; Pitkin 1967, 211; Rättilä ja Rinne tässä numerossa). Kehystämällä keskustelu asiantuntijoiden väliseksi rationaaliseksi hallinnoimiseksi tuotetaan osallistujille mielikuva yhteisestä päämäärästä, johon päästään, kun riittävä määrä oikeaa tietoa on savutettu. Tämä on ymmärrettävästi suosittu kehys julkisen sektorin kokemusasiantuntijahankkeissa, sillä se mahdollistaa hallinnolle keskustelun rajojen ja ehtojen hallussa pitämisen. Keskustelu pysyy vaivatta hallinnon kontrollissa, kun ”samalla puolella pelaavat” keskustelijat eivät nouse koettelemaan keskustelun asetelmaa tai rajoitteita. (ks. Urbinati 2009, 74–75.) Kokemusasiantuntijoiden edustamisesta rakennetaan tietoa lisäävä kontribuutio olemassa olevaan keskusteluun, eikä sillä ole mahdollista vaikuttaa keskustelun ehtoihin tai aiheisiin (ks. Bevir 2006; Keränen 2014, 44–45).

Sen sijaan asianajaja-väitteellä kokemusasiantuntijuus sijoitetaan kiistanalaisten kysymysten käsitteittä poliitiikan pelikentille. Kun kokemusasiantuntijat esitetään intressiryhmien äänitorvina, määritetty toimintakenttä yhteen hiileen puhaltamisen sijaan kamppailuksi, jossa kokemusasiantuntija-asianajajalla on oikeus ja velvollisuus on tuoda esiin marginaaliin työnnetyn ryhmän intressit (vrt. kokemusasiantuntijaa artistin rooliin edustajana, Luoto tässä numerossa). Tämä on erityisen houkutteleva tulkin-ta järjestöissä, jotka näin pyrkivät pääsemään osaksi niitä keskustelun ehtojen määrittelyjä, joita hallinto pyrkii kontrolloimaan. Jos vähemmistöedustajiksi kutsuttujen asiantuntijoiden tehtävä on legitimoida päätöksentekotavat, on asianajajien intresseissä sitä vastoin juuri noiden toimintatapojen kyseenalaistaminen ja uudelleenmäärittely.

Sawardin (2010, 36–38) käsitteistöä käyttäen kokemusasiantuntijoille rakennetut edustamisväitteet voidaan tiivistää seuraavaksi taulukoksi:

Taulukko 1: Kokemusasiantuntijoille tuotetut edustamisväitteet ja edustuksen konteksti

(Väitteen) Esittäjä	Subjekti	Objekti (edustavuusväitteen tekijän käsitys edustettavasta asiasta)	Referentti (kaikki, mitä edustettava asia on tai voi olla)	Yleisö	Kehys / Konteksti
Hallinto, koulutetut kokemusasiantuntijat	Asiantuntija (kokemusasiantuntija yksilönä)	Kollektiivinen, neutraali kokemustieto	Kokijoiden ”kenttä”	Muut asiantuntijat, hankkeiden arvioijat	Deliberatiivinen asiantuntija-keskustelu hallinnon sisällä
Kokemusasiantuntijat, myös etenkin järjestöjen työntekijät	Asianajaja (kokemusasiantuntijat kollektiivina)	Monimuotoiset intressit ja edut	Kokijoiden ”kenttä”	(Muut) päätöksentekoon ja sen ehtojen määrittelyyn osallistuvat, toissijaisesti muut kokijat	Intressiryhmien kamppailu

Kokemusasantuntijuuden tapaus osoittaa, kuinka erilaiset edustamisväitteet sijoittavat edustamisen erilaisiin toimintatiloihin ja siten hahmottelevat myös edustuksen vaikutusmahdollisuudet ja rajat. Näin edustamisen erilaiset kuvaukset tuottavat erilaisen käsityksen keskustelun lähtökohdista, sijainnista ja vallankäytön mahdollisuuksista ja voivat siten toimia välineinä keskustelun epäpolitisoinnissa tai politisoinnissa. Tämän vuoksi uudenlaisten edustamisen muotojen tapauksissa on kysyttävää myös, missä niihin sijoittuva edustaminen esitetään tapahtuvan.

VIITTEET

¹ Englanninkielinen termi *participatory democracy* (esim. Saurugger 2010) voidaan näkökulmasta riippuen kääntää osallistuvaksi tai osallistavaksi demokratiaksi. Käytän artikkelissa osallistamisen käsitettä tarkoittamaan hallinnon aloitteesta syntyneitä kansalaisosallistumisen projekteja, joissa kansalaiset on kutsuttu mukaan toimintaan (ks. Lappalainen 2010).

² Marginalisoitujen ryhmien edustamista on tutkittu paljon etenkin deskriptiivisen edustajuuden käsitteen alla (esim. Dovi 2002; Phillips 1995; Young 2004; Williams 2000). Nämä tutkimukset ovat kuitenkin sijoittaneet edustamisen institutionaaliseen kontekstiin. Osallistamisprojekteissa tapahtuvan marginalisoitujen ryhmien ”uuden edustamisen” tutkimus sen sijaan on toistaiseksi hyvin vähäistä.

³ Edustamisen politiikat -muotoilusta kiitokseni Tiina Rättilälle

⁴ Haastattelusiteaiteissa lyhenteet K1–K23 viittaavat kokemusasantuntijoihin, T1–T14 työntekijöihin ja TM haastattelijaan.

LÄHTEET

Alonso, Sonia, Keane, John ja Merkel, Wolfgang. 2011. *The Future of Representative Democracy*. New York: Cambridge University Press.

Ankersmit, Frank R. 2002. *Political representation*. Stanford: Stanford University Press.

Beresford, Peter. 2002. User involvement in research and evaluation: liberation or regulation? *Social Policy & Society* 1:2, 95–105.

Bevir, Mark. 2006. Democratic governance: Systems and radical perspectives. *Public Administration Review* May/June 2006, 426–436.

Blondiaux, Loïc ja Sintomer, Yves. 2009. L'impératif délibératif. *Rue Descartes* 63:1, 28–38.

Bohman, James. 2012. Representation in the deliberative system. Teoksessa John Parkinson ja Jane Mansbridge (toim.), *Deliberative systems: Deliberative democracy at the large scale*. Cambridge: Cambridge University Press, 72–94.

Brown, Mark B. 2006. Survey article: Citizen panels and the concept of representation. *The Journal of Political Philosophy* 14:2, 203–225.

Cornwall, Andrea ja Coelho, Vera Schattan P. (toim.). 2007. *Spaces for change? The politics of citizen participation in new democratic arenas*. Lontoo: Zed Books.

Dalton, Russel J., Scarrow, Susan E. ja Cain, Bruce E. 2003. New forms of democracy? Reform and transformation of demo-

cratic institutions. Teoksessa Bruce E. Cain ym. (toim.), *Democracy transformed? Expanding political opportunities in advanced industrial democracies*. Oxford: Oxford University Press, 1–20.

- Disch, Lisa. 2011. Toward a mobilization conception of democratic representation. *The American Political Science Review* 105:1, 100–14.
- Dovi, Suzanne. 2002. Preferable descriptive representatives: Will just any woman, black, or latino do? *American Political Science Review* 96:4, 729–743.
- Eriksson, Kai. 2012. Self-service society: Participatory politics and new forms of governance. *Public Administration* 90:3, 685–698.
- Fishkin, James S. 2009. *When the people speak: Deliberative democracy & public consultation*. Oxford: Oxford University Press.
- Fung, Archon ja Wright, Erik Olin. 2003. Thinking about empowered participatory governance. Teoksessa Archon Fung ja Erik O. Wright (toim.), *Deepening democracy: Institutional innovations in empowered participatory governance*. Lontoo: Verso, 3–43.
- Gubrium, Jaber, F. ja Holstein, James, A. 2009. *Analyzing Narrative Reality*. Lontoo: Sage.
- Hokkanen, Liisa. 2013. Asiakaskansalaisen toimijuus sosiaalisuudessa. Teoksessa Merja Laitinen ja Asta Niskala (toim.), *Asiakkaat toimijoina sosiaalisuudessa*. Tampere: Vastapaino, 55–86.
- Keane, John. 2011. Monitory democracy? Teoksessa Sonia Alonso, John Keane ja Wolfgang Merkel (toim.), *The future of representative democracy*. New York: Cambridge University Press, 212–235.
- Keränen, Marja. 2014. Onko politiikkaprosessi politiikkaa vai hallintoa? Teoksessa Liisa Häikiö ja Helena Leino (toim.), *Tulkinnan mahti: johdatus tulkitsevaan politiikka-analyysiin*. Tampere: Tampere University Press, 33–55.
- Korvela, Paul-Erik. 2012. Postdemokratia. *Politiikka* 54:2, 148–157.
- Lappalainen, Pertti. 2010. Kansalaistoiminta ja kansalaisyhteiskunta. *Kansalaisyhteiskunta* 1/2010. Kansalaisyhteiskunnan tutkimuksen seura.
- Manin, Bernard. 1997. *The principles of representative government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mansbridge, Jane. 1999. On the idea that participation makes better citizens. Teoksessa Stephen L. Elkin ja Karol Edward Soltan (toim.), *Citizen competence and democratic institutions*. University Park: The Pennsylvania State University Press, 291–325.
- Mansbridge, Jane. 1983. *Beyond adversary democracy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Mayo, Majorie. 2004. Exclusion, inclusion and empowerment: Community empowerment? Reflecting on the lessons of strategies to promote empowerment. Teoksessa John Andersen ja Birte Siim (toim.), *The politics of inclusion and empowerment: Gender, class and citizenship*. New York: Palgrave Macmillan, 139–158.
- Newman, John ja Clarke, Janet. 2010. *Publics, politics & power: Remaking the publics in public services*. Lontoo: Sage.
- Näsström, Sofia. 2015. Democratic representation beyond election. *Constellations* 22:1, 1–12.
- Näsström, Sofia. 2011. Where is the representative turn going? *European Journal of Political Theory* 10:4, 501–510.
- Pekonen, Kyösti. 2015. Poliittinen edustaja edustettavien etujen asianajajana ja edustajan omaan harkintaan nojaavana päätöksentekijänä. *Politiikka* 57:3, 190–198.
- Phillips, Anne. 1995. *The politics of presence*. Oxford: Clarendon Press.

- Pietilä, Ilkka. 2010. Ryhmä- ja yksilöhaastattelun diskursiivinen analyysi. Kaksi aineistoa erilaisina vuorovaikutuksen kenttinä. Teoksessa Johanna Ruusuvaori, Pirjo Nikander ja Matti Hyvärinen (toim.), *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino. <https://www.ellibslibrary.com/book/978-951-768-309-8>. Viitattu 10.12.2015.
- Pitkin, Hanna. F. 2004. Representation and democracy: Uneasy alliance. *Scandinavian Political Studies* 27, 335–342.
- Pitkin, Hanna. F. 1967. *The concept of representation*. Berkeley: University of California Press.
- Pöysä, Jyrki. 2010. Asemointinäkökulma haastattelujen kerronnallisuuden tarkastelussa. Teoksessa Johanna Ruusuvaori, Pirjo Nikander ja Matti Hyvärinen (toim.), *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino. <https://www.ellibslibrary.com/book/978-951-768-309-8>. Viitattu 10.12.2015.
- Rehfeld, Andrew. 2006. Towards a general theory of political representation. *The Journal of Politics* 68:1, 1–21.
- Rissanen, Päivi. 2015. *Toivoton tapaus? Autoetnografia sairastumisesta ja kuntoutumisesta*. Helsinki: Kuntoutussäätiön tutkimuksia 88.
- Saurugger, Sabine. 2010. The social construction of the participatory turn: The emergence of a norm in the European Union. *European Journal of Political Research* 49:4, 471–495.
- Saward, Michael. 2011. The wider canvas: Representation and democracy in state and society. Teoksessa Sonia Alonso, John Keane ja Wolfgang Merkel (toim.), *The future of representative democracy*. New York: Cambridge University Press, 74–95.
- Saward, Michael. 2010. *The representative claim*. New York: Oxford University Press.
- Saward, Michael. 2009. Authorisation and authenticity: Representation and the unelected. *Journal of Political Philosophy* 17:1, 1–22.
- Saward, Michael. 2006. The representative claim. *Contemporary Political Theory* 5:3, 297–318.
- Shapiro, Ian, Stokes, Susan C. Wood, Elizabeth Jean ja Kirshner, Alexander S. (toim.). 2009. *Political representation*. New York: Cambridge University Press.
- Stephan, Mark. 2004. Citizens as representatives. *Politics & Policy* 32:1, 118–135.
- Tehseen, Noorani. 2013. Service user involvement, authority and the ‘expert-by-experience’ in mental health. *Journal of Political Power* 6:1, 49–68.
- Urbinati, Nadia. 2009. Unpolitical democracy. *Political Theory* 38:1, 65–92.
- Urbinati, Nadia. 2006. *Representative democracy: Principles & genealogy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Urbinati, Nadia. 2000. Representation as advocacy: A study of democratic deliberation. *Political Theory* 28:6, 758–786.
- Urbinati, Nadia ja Warren, Mark. 2008. The concept of representation in contemporary democratic theory. *Annual Review of Political Science*, 11, 387–412.
- Warren, Mark. 2008. Citizen representatives. Teoksessa Mark Warren ja Hilary Pearce (toim.), *Designing deliberative democracy: The British Columbia citizens’ assembly*. Cambridge: Cambridge University Press, 50–69.
- Williams, Melissa, S. 2000. *Voice, trust and memory: Marginalized groups and the failings of liberal representation*. New Jersey: Princeton University Press.
- Young, Iris M. 2004. Situated knowledge and democratic discussions. Teoksessa John Andersen ja Birte Siim (toim.), *The politics of inclusion and empowerment: Gender, class and citizenship*. New York: Palgrave Macmillan, 19–35.
- Young, Iris, M. 2000. *Inclusion and democracy*. New York: Oxford University Press.